

ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА МІЖНАРОДНИМИ ПЕРЕДАЧАМИ ТОВАРІВ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ

DEFINITION OF THE PURPOSE OF STATE CONTROL OVER INTERNATIONAL TRANSFERS OF MILITARY AND DUAL-USE GOODS

У статті розглянуто питання державного експортного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання. Визначено мету державної політики у галузі експортного контролю. Проаналізовано відповідність заходів та методів політики держави меті експортного контролю. Охарактеризовано актуальні загрози та інтереси національної безпеки України. Визначено нормативні перешкоди у сфері міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання. Сформовано шляхи вирішення проблем експортного контролю з урахуванням інтересів національної безпеки.

Ключові слова: державний експортний контроль, міжнародні передачі товарів, товари військового призначення та подвійного використання, національна безпека, оборонно-промисловий комплекс.

В статье рассмотрены вопросы государственного экспортного контроля за международными передачами товаров военного назначения и двойного использования. Определены цели государственной политики в области экспортного контроля. Проанализировано соответствие мероприятий и методов политики государства целям экспортного контроля. Охарактеризованы

актуальные угрозы и интересы национальной безопасности Украины. Определены нормативные препятствия в сфере международных передач товаров военного назначения и двойного использования. Сформулированы пути решения проблем экспортного контроля с учетом интересов национальной безопасности.

Ключевые слова: государственный экспортный контроль, международные передачи товаров, товары военного назначения и двойного использования, национальная безопасность, оборонно-промышленный комплекс.

The article deals with issues of state export control over international transfers of military and dual-use goods. The purpose of the state policy in the field of export control is determined. The correspondence of measures and methods of state policy to the purpose of export control is analyzed. The actual threats and interests of Ukraine's national security are described. The normative barriers in the field of international transfers of military and dual-use goods have been identified. The ways of solving the problems of export control taking into account the interests of national security have been formed.

Key words: state export control, international transfers of goods, military and dual-use goods, national security, defense-industrial complex.

УДК 336.225.2(477)

Ярусевич Є.Ю.

аспірант

Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Контроль за нерозповсюдженням зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних озброєнь та протидія тероризму є одним із важливих напрямів як міжнародної діяльності, так і національної політики найбільш розвинутих держав світу. Реалізація такої політики на національних рівнях здійснюється шляхом створення національних систем державного експортного контролю.

Для досягнення головної мети експортного контролю більшістю провідних держав світу узгоджені керівні принципи контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення (звичайні озброєння) та пов'язаних з ними товарів подвійного використання, а також товарів подвійного використання, які можуть бути використані для створення зброї масового знищення та засобів її доставки [2].

Міжнародними організаціями, що формують керівні принципи контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення (звичайні озброєння) та пов'язаних з ними товарів подвійного використання, а також за нероз-

повсюдженням товарів, які можуть бути використані для створення зброї масового знищення (ядерної, хімічної, біологічної) та ракетних засобів доставки такої зброї, є: Вассенаарська домовленість, Група ядерних постачальників, Комітет Цангера, Режим контролю за ракетними технологіями та Австралійська група [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державного експортного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання досліджували А. Дмитрієв, В. Бадрак, В. Бегма, Н. Скляр, С. Бірюков, Т. Блудова, О. Величко, Д. Гемре, В. Горбулін, Л. Деркач, А. Зозулев, В. Землічкіне, Е. Малік, Д. Панасенко, Ю. Петленко, В. Подвежко, С. Проскурін, А. Сухоруков, А. Старостин, Л. Устіновікус, К. Рябов, Ю. Терещенко, І. Ткач, Ю. Толочний, С. Філь, О. Хворост та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на проведені дослідження в галузі державного експортного контролю, поза увагою науковців залишилися питання, пов'язані із дослідженням впливу

процедур експорту товарів військового призначення та подвійного використання на національну безпеку держави. Воєнно-політична ситуація в Україні обумовлює актуальність зазначеної проблеми та необхідність лібералізації і спрощення процедур державного експортного контролю для забезпечення інтересів національної безпеки.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження відповідності політики державного експортного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання меті експортного контролю, виходячи з інтересів національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою існування національних систем експортного контролю та формування керівних принципів контролю за міжнародними передачами є забезпечення національної безпеки держави, виходячи з політики нерозповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, обмеження передач звичайних озброєнь та протидії тероризму.

Кожна з держав, в тому числі Україна, формує політику державного експортного контролю, виходячи з пріоритетності національних інтересів (політичних, економічних, військових) та відповідно до міжнародних зобов'язань [1].

Мета державного експортного контролю визначена та сформульована в абзаці 35 статті 1 Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20 лютого 2003 року № 549-IV у визначенні «державний експортний контроль» [3].

Відповідно до абзацу 35 статті 1 Закону № 549-IV, державний експортний контроль – це комплекс заходів з контролю за міжнародними передачами товарів, їх використанням юридичною чи фізичною особою, що здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, та іншими державними органами з метою забезпечення захисту інтересів національної безпеки та відповідно до міжнародних зобов'язань України [3].

Як вбачається з наведеного визначення, експортний контроль призначений, першою чергою, для забезпечення захисту інтересів національної безпеки з урахуванням міжнародних зобов'язань.

Мета державного експортного контролю, визначена у статті 4 Закону № 549-IV, полягає у наступних принципах державної політики в галузі державного експортного контролю [3]:

– пріоритетність національних інтересів України – політичних, економічних та військо-

вих, захист яких є необхідним для забезпечення національної безпеки;

– обов'язковість виконання міжнародних зобов'язань України щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки та встановлення державного контролю за здійсненням міжнародних передач товарів військового призначення і подвійного використання, а також забезпечення здійснення заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях;

– здійснення експортного контролю тільки тією мірою, що необхідна для досягнення його цілей.

У посібнику «Експортний контроль в системі міжнародної безпеки» зазначається, що метою експортного контролю є зниження ризику застосування військової сили, розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, а також зниження ризику використання «чутливих» товарів у терористичних цілях» [4, с. 31].

Водночас у тритомнику «Економічна енциклопедія» вказано, що метою експортного контролю є «регулювання та облік вивезення товарів, нагляд за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності міжнародних правил і угод, захист національних інтересів у сфері зарубіжної торгівлі...» [5, с. 491].

Отже головними цілями державної політики в галузі експортного контролю, відповідно до законодавства, є:

– забезпечення захисту національних інтересів України;

– дотримання взятих міжнародних зобов'язань в галузі експортного контролю.

Міжнародні зобов'язання у галузі експортного контролю, передбачені міжнародними угодами, спрямовані на нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних видів озброєння, а також здійснення заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях.

Проте на законодавчому рівні першочергова мета державної політики у галузі експортного контролю визначена як забезпечення захисту інтересів національної безпеки.

Відповідно до Проекту закону України «Про національну безпеку України», національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Фундаментальними національними інтересами України є державний суверенітет і територіальна цілісність [6].

Актуальними воєнними загрозами для України на сьогодні є збройна агресія і

порушення територіальної цілісності України [7]. Основні напрями та стратегічне завдання державної політики національної безпеки України спрямовані на відновлення територіальної цілісності України та цілісності демократичних інститутів на всій її території та реінтеграцію тимчасово окупованих територій після їх звільнення [8].

Для забезпечення національної безпеки України, відсічі і стримування збройної агресії держави-агресора, органи сектору безпеки і оборони, інші державні органи України, їх посадові особи здійснюють заходи для відновлення територіальної цілісності України, та реалізують, відповідно до документів стратегічного оборонного планування, заходи зі зміцнення оборонних і безпекових спроможностей України [9].

Запорукою національної безпеки і відновлення територіальної цілісності України є потужні Збройні Сили України, інші утворені відповідно до законів України військові формування, що забезпечені сучасним озброєнням і військовою технікою [9].

Період з моменту набуття Україною незалежності і до початку збройної агресії на її територіях характеризувався присутністю України на світовому ринку озброєнь виключно як складової частини пострадянського військово-промислового комплексу, залежної від кооперації з країнами СНД, насамперед, Російської Федерації [10].

Що стосується імпорту в рамках міждержавної виробничої кооперації з країнами СНД, то з початком військової агресії на сході України така кооперація зберіглася тільки з Республікою Білорусь. Міжурядова Угода про виробничу кооперацію з Російською Федерацією Урядом України денонсована.

В оборонно-промисловому комплексі України загострюються проблеми, пов'язані, зокрема, з розривом коопераційних відносин з Російською Федерацією та необхідністю диверсифікації поставок сировини, матеріалів, комплектувальних виробів, втратою деяких підприємств внаслідок тимчасової окупації території України. У військово-технічній сфері проблемними залишаються питання нестачі сучасних засобів збройної боротьби через відсутність науково-технічної та виробничої бази по ряду видів озброєння, які необхідні Збройним силам України; відсутність виробничих потужностей ремонтної бази щодо деяких видів озброєння та вичерпний строк придатності озброєння та військової техніки часів СРСР.

Механізму імпорту товарів військового призначення в рамках міжурядових угод про військово-технічне співробітництво взагалі

не існує, хоча Кабінетом Міністрів України підписано близько 40-ка таких Угод і більше десятка міжурядових Угод про взаємний захист державних таємниць.

З метою подолання критичної залежності оборонної промисловості України від імпорту, посилення спроможності та розвитку промислового потенціалу підприємств оборонно-промислового комплексу Кабінет Міністрів України постановою від 4 квітня 2018 р. № 251 утворив Міжвідомчу координаційну комісію з питань імпортозаміщення [11].

Проте, штучні перешкоди створені нормативно-правовим регулюванням в сфері міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання, нівелюють мету державного експортного контролю щодо забезпечення захисту національних інтересів України. Насамперед, це:

- монополія держави на здійснення міжнародних передач (частина друга статті 20 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», частина 1 статті 13 Закону України № 549-IV [12], Постанова КМ України від 08.06.1998 № 838 «Про затвердження Положення про порядок надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю» [13];

- закупівля продукції, робіт, послуг оборонного призначення за імпортом шляхом укладення державним замовником державного контракту з посередником, що призводить до здорожчання продукції оборонного призначення та додаткових витрат для державно бюджету (стаття 8 Закону України «Про державне оборонне замовлення») [13];

- забюрократизованість та застарілість процедур отримання повноважень на здійснення міжнародних передач, надання дозволів та порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами [14, 15] та інше.

Закон України № 549-IV та державна політика в галузі державного експортного контролю розраховувалися на мирний період і не передбачали спрощених процедур під час особливого періоду, введення воєнного або надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, що здійснюються шляхом проведення операції Об'єднаних сил (ООС).

Встановлений Україною режим державного експортного контролю не відповідає нагальним потребам держави, не передбачає врахування

актуальних та перспективних проблем і загроз національній безпеці країни, а тому не відповідає меті державного експортного контролю.

Загроза держави-агресора, що має довгостроковий характер, інші докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України обумовлюють необхідність щодо:

- удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики в галузі експортного контролю;

- опрацювання питання щодо спрощення процедур державного експортного контролю у мирний час і у особливий період, під час введення воєнного або надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, що здійснюються шляхом проведення операції Об'єднаних сил (ООС), зокрема:

- забезпечення можливості безпосереднього здійснення, без залучення посередників, імпорту центральними органами виконавчої влади, військовими формуваннями та державними замовниками з оборонного замовлення товарів військового призначення та подвійного використання;

- спрощення процедури здійснення закупівлі Виконавцями державного оборонного замовлення під час виконання державних контрактів з оборонного замовлення та виконавцями зовнішньоекономічних договорів (контрактів), товарів військового призначення та подвійного використання для потреб власного виробництва;

Висновки. Спрощення процедур та заходів державного експортного контролю сприятиме оперативному забезпеченню Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів якісним озброєнням, військовою та спеціальною технікою, сприятиме розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу, виробників товарів військового призначення та подвійного використання та підвищить їхню конкурентоздатність на зовнішньому ринку.

Здійснення зазначених заходів відповідатиме першочерговій меті державного експортного контролю із забезпечення захисту інтересів національної безпеки з урахуванням міжнародних зобов'язань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Науково-практичний коментар Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання». За редакцією Дмитрієва А.І. К.: КВІЦ, 2015. 368 с.

2. Чечеюк Л.В. Загальна інформація про організації міжнародних режимів експортного контролю.

URL: http://dsecu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=51501&cat_id=35380.

3. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 № 549-IV URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/549-15/print1522652754333156> (дата звернення: 26.06.2018).

4. Цит за: Експортний контроль в системі міжнародної безпеки: навчальний посібник. С.П. Галаката ін.; за ред. О.М. Гришуткіна. Київ: КНУ, 2013. 336 с.

5. Цит за: Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Академія, 2000. 864 с.

6. Про національну безпеку України: Проект Закону № 8068 від 28.02.2018 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента, Доктрина від 24.09.2015 № 555/2015 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента, Стратегія від 26.05.2015 № 287/2015 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

9. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>.

10. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо усунення штучних перешкод в сфері міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання: Проект Закону № 8448 від 07.06.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64168.

11. Про утворення Міжвідомчої координаційної комісії з питань імпортозаміщення: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.04.2018 № 251 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/251-2018-%D0%BF>.

12. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

13. Про затвердження Положення про порядок надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.1998 № 838 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/838-98-%D0%BF>.

14. Про державне оборонне замовлення: Закон України від 03.03.1999 № 464-XIV URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/464-14>.

15. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.11.2003 № 1807 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1807-2003-%D0%BF>.

16. Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 № 86 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/86-2004-%D0%BF>.